

OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN DİN EĞİTİMİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ (NİTEL BİR ARAŞTIRMA)*

Semra AKTO **

Akif AKTO ***

Öz

Okul öncesi öğretmenlerinin din eğitimi hakkında hazırbulunuşlukları var mıdır? Okul öncesi öğretmenleri din eğitimi hakkında ne tür bir donamina sahiptir? Okul öncesi öğretmenleri din eğitimi hakkında benzer mi, yoksa farklı görüşlere mi sahiptir? Bu sorular çalışmanın problemini ortaya koymaktadır. Okul öncesi öğretmenlerinin din eğitimi hakkındaki görüşleri nelerdir? Sorusu çalışmanın ana problemidir. Okul öncesi öğretmenlerinin din eğitimi hakkındaki görüşlerinin nitel bir araştırmayla incelenmesi de bu çalışmanın amacıdır. Çalışma nitel bir çalışma olup, olgubilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Çalışma grubu Mardin İl merkezinde çalışan okul öncesi öğretmenleridir. Katılımcıların 1'i erkek 47'si ise bayan olup, mesleki deneyimleri 1 ile 15 yıl arasında değişmektedir. Veriler, görüşme formları ve yüz yüze derinlemesine görüşmeler ile yapılandırılmış olarak elde edilmiştir. Veri analizinde tematik analiz tekniğinden yararlanılmıştır. Çalışma bulguları açısından elde edilen verilerden üç ana tema oluşturulmuştur. Bu temalardan da katılımcılar; okul öncesinde din eğitimi verilemez, verilmelidir, şartlı verilmelidir ve dördüncü olarak da din eğitimi ailede verilmelidir gibi dört farklı görüş beyan etmişlerdir. Sonuç olarak okul öncesinde din eğitimi hakkında öğretmen görüşleri bilimsel bir temele dayanmamakta, öğretmenler kendilerini ideolojik olarak konumlandıkları yerden görüş beyan etmişlerdir. Çözüm önerisi olarak okul öncesi dönemin gelişim ve öğrenme psikolojisi dikkate alınmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Din, Eğitim, Din Eğitimi, Okul Öncesi

INVESTIGATION OF PRE-SCHOOL TEACHERS 'RELEVANCE ON RELIGIOUS EDUCATION (A QUALIFIED RESEARCH)

Abstract

Are readiness of pre-school teachers for religious education? What kind of equipment does preschool teachers have about religious education? Do preschool teachers have similar or different views on religious education? These questions

Makale gönderim tarihi: 06.10.2017, kabul tarihi: 10.11.2017

Doi: 10.26791/sarkiat.342147

* Bu makale daha önce "Okul Öncesinde Din Eğitimi (Nitel Bir Araştırma)" başlığıyla Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi/International Congress on Social Sciences (ICSS'17), 14-16 Nisan 2017, Diyarbakır'da bildiri olarak sunulmuştur.

** Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, akifdakto@gmail.com

*** Mardin Artuklu Üniversitesi SHMYO Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü Çocuk Gelişimi Programı, semraaktokaplan@gmail.com

reveal the problem of studying. What are the views of pre-school teachers about religious education? The question is the main problem of studying. It is also the purpose of this study to examine qualitative research of pre-school teachers' views on religious education. The study is a qualitative study and the phenomenology pattern is used. The population and the sample are pre-school teachers working in the center of Mardin. Forty-eight teachers participated in the research. One of the participants is a man and the rest of the participants are female. Their professional experience ranges from 1 to 15 years. The data were obtained semi-structured with interview forms and face-to-face in-depth interviews. Thematic analysis technique was used for data analysis. Three main themes have been formed from the data given in the context of the study findings. From these themes, participants also stated four different views such as religious education cannot be given in preschool period, religious education should be given in preschool period, religious education should be given conditionally in pre-school period and fourthly religious education should be given to the family. As a result, teacher opinions about religious education in preschool period are not based on a scientific basis. Teachers have expressed their views with worldviews that they have ideologically positioned themselves. The developmental and learning psychology of the pre-school period should be considered as a solution proposal.

Keywords: Religion, Education, Religious Education, Pre-School

1. Okul Öncesi Eğitim

Okul öncesi eğitimi, doğumla başlayıp çocukluk yıllarını da içeren bir süreçtir. Ayrıca çocukların tüm gelişimlerini toplumun kültürel değerleri ve özellikleri doğrultusunda yönlendirmektedir.¹ Eğitimin ilk basamağını oluşturan "Okul öncesi eğitim", bedensek psiko-motor, sosyal-duygusal, zihin ve dil gelişimlerinin büyük ölçüde tamamlandığı, çocukların daha sonraki yaşamlarında önemli rol oynayan kişiliğin şekillendiği ve çocuğun devamlı olarak *değiştiği bir süreci* kapsamaktadır.² Okul öncesi eğitim; 0-6 yaşlar arasında çok boyutlu olarak çocukların gelişimini destekleyen, hayat süreci içinde eğitimin temelini atan, bilinçli ve sistematik bir eğitim sürecidir.³ 0-72 aylar arası çocuklar için planlanmış ve düzenlenmiş eğitim kurumları aracılığıyla yürütülmektedir.⁴ 0-72 aylık çocukların, tüm gelişimlerini, toplumun kültürel değerleri doğrultusunda yönlendiren; duygularının gelişimini ve algılama gücünü artırarak akıl yürütme sürecinde ona yardımcı olan ve yaratıcılığını geliştiren; kendini ifade etme ve öz denetim becerilerini kazanmasını sağlayan, planlı bir eğitim süreci⁵ olarak da

¹ Gül den Uyanık Balat, " Önsöz ", Ed. Gül den Uyanık Balat, Okul öncesi eğitime *Giriş*, 5. Basım, Nobel Yayınları, Ankara: 2015, s. iii.

² E. Ömeroğlu, M.C. Yaşar, "Okul öncesi eğitim", *Tüsiad Görüş Dergisi*, No. 58-59, 2004, s. 74-80.

³ Gülümser Gültekin Akduman, "Okul öncesi Eğitimin Tanımı ve Önemi", Ed. Gül den Uyanık Balat, Okul öncesi Eğitime *Giriş*, 5. Basım, Nobel Yayınları, Ankara: 2015, s. 2-3, Ayrıca bkz. B. Tuğrul, "Okul öncesi Eğitimde Kalite", *III. Uluslararası Öğretmen Yetiştirme Sempozyumu*, Bildiri Özetleri Kitabı, Çanakkale, 2006.

⁴ Zeynep Nezahat Cihandide, Okul öncesi Din ve Ahlak Eğitimi, 2. Baskı, Dem Yayınevi, İstanbul: 2014, s. 85.

⁵ N. Yılmaz, "Türkiye'de Okul öncesi Eğitimi", Ed. M. Sevinç, *Erken Çocuklarda Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar içinde*, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul: 2003, 14. (s.12-17).

tarif edilmiştir. Yukarıda verilen tanımlar dikkate alındığında, zihin, dil gelişiminin sosyal, duyuşsal ve psiko-motor gelişime kadar okul öncesi eğitime yönelik ortak noktalar kişisel farklılıklar hesaba katılarak, zengin uyarıcı çevre olanaklarını çocuklara sağlayan ve kültürel değerler doğrultusunda onları yönlendiren, sonraki basamaklar için temel oluşturan bir eğitim süreci olduğu görülmektedir.⁶

Ayrıca Okul öncesi eğitimi, ahlaki ve kültürel değerler, duygu gelişimi, analiz etme, yorumlama ve problem çözme yeteneğini geliştiren ve yaratıcılık ve kendini ifade kabiliyetini edinmesinde önemli rol oynayan, sistematik, planlı ve programlı bir eğitim sürecidir.⁷ Evet, Okul öncesi dönem, çocuğun gelişiminin hızlı bir şekilde olduğu yıllar olduğuna göre; temeli atılacak olan, kişilik yapısının, planlı, programlı, doğru eğitim ve yönlendirmeler ile desteklenmesi gerekmektedir.⁸ Çünkü okul öncesi eğitimi dönemini çocukların bedensel, zihinsel ve sosyal gelişimlerinin en hızlı olduğu dönemlerden biridir. Yapılan araştırmalar bu dönemdeki gelişmelerin çocuğun daha sonraki öğrenme ve büyüme yeteneklerini büyük ölçüde etkilediğini göstermektedir. Çocukların 18 yaşına kadarki okul başarısının %33'ü 0-6 yaş arasındaki başarı ile açıklanmıştır.⁹ Toplumun okul öncesi eğitimden istifade ettiği önemli bir katkı da sosyo-ekonomik gibi birçok farklı düzeylere sahip ailelerin çocuklarına eşit düzeyde eğitim fırsatı sağlamaktır. Çünkü okul öncesi eğitim ile tüm çocukların sevgi ve ilgi görmeleri ve eşit düzeyde yeteneklerini geliştirmeleri gibi güven duyma ihtiyaçları karşılanmaktadır. Yapılan araştırmalar, bu ihtiyaçların karşılandığı örneklerin az olmadığını göstermektedir. Aynı araştırma kapsamında çocuklar 21 yaşına gelene kadar izlenmiş, okul öncesi eğitimin önemli katkıları olduğu ortaya konulmuştur.¹⁰ Ayrıca okul öncesi dönemde, sosyal ve duyuşsal, zihin, beden ve dil alanlarını gelişimine uygun geçiren çocukların gelişimleri diğer çocuklara göre daha ileride olduğunu göstermektedir.¹¹ Çocukların düşünme, dinleme, anlama becerilerini pozitif etkilemek, çocukların kendi yaşatlarıyla daha iyi iletişim

⁶ Mehmet Katrancı, "Okul öncesi Eğitim ve Önemi", s. 2-4, Ed. Serdal Seven, *Okul öncesi Eğitime Giriş*, Pegem Akademi, Ankara: 2014, s. 2. (ss. 1-19).

⁷ O. ve M. O., a.g.e. s.13-14, Erkuş, a.g.t, s.9

⁸ Haluk Yavuzer, *Doğum Öncesinden Ergenlik Sonuna Çocuk Psikolojisi*, Remzi Kitapçılık, İstanbul: 2011, s. 67-68.

⁹ Benjamin Bloom, *Stability and Chance in Human Characteristics*, New York: 1964, s. 72'den alıntı, Cihandide, a.g.e., s. 88-89.

¹⁰ Bkz. D. Gören Niron, "Avrupa Birliği Ülkeleriyle Uyumlu Bir okul öncesi eğitim Model Önerisinin Benimsenme Durumu ve Uygulanabilirliği", Yayınlanmamış Doktora Tezi, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü*, Ankara: 2010.

¹¹ Katrancı, a.g.m., 2014, s. 2-4; Ayrıca bkz: F. Dodson, *Çocuk Yaşken Eğilir*, Çev. Seçkin Selvi, 5. Baskı, Özgür Yayınları, İstanbul: 1997; Y. Hong, "Cultural Meaning of Group Discussions on Problematic Moral Situations in Korean Kindergarten Classrooms", *Journal of Research in Childhood Education*, 18 (3), 179-193; J. F. Mustard, "Experience-Based Brain Development: The Scientific Underpinning Of The Importance Of Early Child Development in A Globalized World", M.E. Young and L.M. Richardson (Eds), *In early Child Development: From Measurement to Action*, Washington D.C.: World Bank: 2007, (pp.35-64); A. Oktay, "Türkiye Cumhuriyetinin 75.Yılında Okul öncesi eğitim Ve İlköğretim", *Türkiye Cumhuriyetinin 75. Yılında Bilim "Bilanço 1923-1998" Ulusal Toplantısı Kitabı*, I. Cilt, Ankara: TÜBA: 1999, s. 137-161; A. Oktay, "Okul öncesi eğitimin Önemi Ve Yaygınlaştırılması", Ed. Ayla Oktay Ve Özgül Polat Unutkan, *Okul öncesi eğitimde Güncel Konular İçinde*, Morpa Yayınları, İstanbul: 2005, s.11-24.

kurmak ve onlarla daha samimi bir yakınlık kurmak için okul öncesi eğitim süreci ciddi katılar sunmaktadır.¹²

2. Okul Öncesi Din Eğitimi

Okul öncesi eğitim; çocuğun inanç ve değer yargılarını oluşturarak, tutum ve alışkanlıklarını düzene sokmakta, çocuğun olumlu kişilik geliştirmesine olanak sağlamaktadır.¹³ Özellikle dini gelişimi büyük oranda okul öncesi dönemden itibaren başlatan bir literatürün geliştiği görülmektedir. Bu çalışmalarda, erken çocukluk döneminde dini anlamda bir canlılık gösterdiği ve bu canlılığın uygun bir usul ile geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.¹⁴

Din eğitiminde çocukların din dilini öğrenmelerinde iki temel amaç vardır. Bunlardan biri din dilinin kişisel bir tutumu yansıtması, İkincisi ise din dilinin mutlak bir hakikat iddiası taşımasıdır. Çocukta din dilinin gelişmesi çocuğun birinci derecede kendisini ilgilendiren konuları kendi kavramsallaştırmaları ile belirli bir tavır ve hakikat iddiasıyla ortaya koymasını sağlar.¹⁵ Çocuğun çevresiyle kurduğu kişisel ilişkilerin niteliği gelecekteki dindarlığı üzerinde etkili olur. Özellikle din eğitimi sırasında baskılanmış çocuklar zorla camiye götürülen, dua ve ibadete zorlananlar edindikleri bu izlenimleri dini bir motivasyon olduğu için doğrudan Allah ile ilişkilendirebilir, bunları dini eğitim süreci bakımından olumsuz hatıralara dönüştürebilirler.¹⁶ Dine yönelik bu temel duygunun en temel dayanağı ise çocukluğun ilk evresi olan 0-6 yaşdır.

Özellikle öğrenme, keşfetme, araştırma, soru sorma ve sorgulama vb. konularında çocuk için okul öncesi dönemi kritik bir dönemdir diyebiliriz. Öğrenmenin en hızlı ve kolay olduğu bu altın çağda çocuğun, özellikle dine yönelik merakının, zirvede olduğu ve doyurulmaya yönelik büyük bir boşluğun olduğunu unutmamak gerekmektedir. Çocuk eğitiminde küçük bir ayrıntıyı bile atlamamak gerektiğini sürekli dile getirirken böyle bir boşluğu es geçmek çocuğun manevi gelişiminde büyük boşluklar oluşturmaya göz yummak demektir.¹⁷ Gelişim psikolojisindeki alan araştırmalarında olduğu gibi, dini duygu ve düşüncenin de benzer araştırmalarla *gelişen* bir olgu olarak ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu konuda Piaget (1896- 1980), Freud (1856-1939) ve Kohlberg (1927-1987)'in kendi alanlarında yaptıkları çalışmalar din psikolojisi ve din eğitimi alanındaki

¹² S. Şen, C. Yıldız Çiçekler, R. Yılmaz, "Okul öncesi eğitim Kurumlarına Devam Eden Ve Etmeyen 5-6 Yaş Çocukların Üstünlük Becerilerinin İncelenmesi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(2), Samsun: 2010, s. 37-54.

¹³ Gülümser Gültekin Akduman, "Okul öncesi eğitimin Tanımı ve Önemi", Ed. Gülten Uyanık Balat, *Okul öncesi eğitime Giriş*, 5. Basım, Nobel Yayınları, Ankara: 2015, s. 8.

¹⁴ James W.Fowler, *Weaving the New Creation: Stages of Faith and the Public Church*, HarperCollins: San Francisco, 1991; *Faith Development and Pastoral Care*, Fortress Press: Philadelphia 1986; Cemil Oruç, *Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi*, Dem Yayınları, İstanbul: 2014, s. 56.

¹⁵ Cemil Oruç, "Çocuk Medyalarında Dinin Sunuluşu", *I. Türkiye Çocuk ve Medya Kongresi*, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul: 2013, s. 266.

¹⁶ G. Nils Holm, *Din Psikolojisine Giriş*, Çev. Abdulkerim Bahadır, İnsan Yayınları, İstanbul: 2004, s.168.

¹⁷ Peker, H., "Okul öncesinde Çocuğun Dini Gelişimi Ve Eğitimi. Cumhuriyetin 75. Yılında Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi", (Ed.) F. Unan ve Y. Hacaloğlu, Türk Yurdu Yayınları, Ankara: 1999, s. 301-307; Bilici, a.g.t. , s. 6.

çalışmaları doğrudan etkilemiştir. Kendi çalışmalarını dini gelişim ile ilişkilendiren ve bu yönde uygulamalı çalışmalar yapan araştırmacılar dini gelişimin de benzer süreçlerde ilerleme kaydettiğini göstermiştir. Örneğin Fowler, güven'e bağlı bir inancın bebeklikten itibaren geliştiğini ve bu anlamda inancı üretken insani bir deneyim olarak izah eder. Buna bağlı olarak, çocukta iki yaşına kadar temel güven duygusunun geliştiğini, çevre ile güvenli bir bağlanmanın gerçekleştiğini, sürekli bir hareket ve farklılıkla zihinsel faaliyetlerin canlılık kazandığını ileri sürmektedir. İki yaşından yedi yaşına kadar ise erken çocukluk dönemi *sezgisel inanç* gelişir. Bu inanç formu, dil gelişimi ile şekillenmeye başlar. Özellikle de hikâyeler, semboller, zenginleşen hayal gücü her ne kadar mantıklı olarak kontrol edilmese de inanç gelişimi için gerekli algıları bir araya getirir.¹⁸

Okul öncesi dönemde verilecek din eğitimi çocuğun ruhuna, aklına ve duygularına hitap ederek, kişiliğinin her yönüyle dengeli bir şekilde oluşturulması amacını taşımaktadır.¹⁹ Okul öncesi dönemde din eğitiminin verilmesinin gerekliliğinin anlamak için, bu dönem çocuğunun gelişim özelliklerini, ilgi, ihtiyaç ve merakını bilmek gerekmektedir. Birçok nokta gelişimin kritik olduğu ve ayrıca birçok şeyin temellerinin atıldığı ve alan kuramcılarca altın çağ olarak tabir edildiği okul öncesi dönem de din eğitiminin verilmesi çocuk için bir ihtiyaçtır. Çünkü kendisine anlatılanlarda geçen melek, şeytan, sevap, günah, cennet, cehennem gibi kelimeler merakım çeker, fakat bunlar üzerinde fazla durmadan büyüklerin söylediğini olduğu gibi kabul eder. Okul öncesi çağda anlatılan dinî hikâyeler, çocuğun ilgisini çeker. Aile çocuğa dinî bir terbiye vermeğe başlarken, çocuk adeta buna önceden hazır gibidir.²⁰ Hatta Okul öncesi çocuğu din olgusuna karşı ilgilidir fakat bu ilgiye rağmen onun dinî anlamda, dinî bir tarzda düşünebildiğini söylemek güçtür. O kendisini çevreleyen, yetişkinlerin dünyasında olup bitenleri yeterince anlayamamaktadır. Bundan dolayı bu evre "Peri Masalı Dönemi" olarak karakterize edilmiştir. Çocuk bu aşamada Tanrı ile peri masalı karakterleri arasında az farklılık görür ve kendisine anlatılanlar hakkında çok az şüphelenir ve genellikle söyleneni olduğu gibi kabul etme özelliği gösterir.²¹ Okul öncesi dönem dediğimiz 0-6 yaş aralığı, teorik olmasa da uygulama ve ilgi uyandırmaya dayalı bir sistemin geliştirildiği kritik bir dönem olarak ele alınır. Okuma-yazma becerisi geliştirme, alfabeyi ve Kur'an harflerini tanıma, ahlâkî içerikli şiirleri dinleme, masal ve hikâyeler aracılığıyla bilişsel ve duyuşsal algılama gücünü güçlendirme, bedensel gelişime bağlı olarak akli yeteneklerin de gelişimi için uygun şartları oluşturma gibi önemli etkinliklerin yapılması öngörülmüştür.²²

Yöntem

¹⁸ Donald Ratcliff (Ed.), *Handbook of Preschool Religious Education*, Birmingham, Alabama: Religious Education Press., 1988; Fowler, *Weaving the New Creation*, s. 102-105; Cemil Oruç, *Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi*, Dem Yayınları, İstanbul: 2014, s. 56-57.

¹⁹ Peker, H., "Okul öncesinde Çocuğun Dini Gelişimi Ve Eğitimi. Cumhuriyetin 75. Yılında Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi", (Ed.) F. Unan ve Y. Hacaloğlu, Türk Yurdu Yayınları, Ankara: 1999, s. 301-307'den alıntı, Bilici, a.g.t., s. 7.

²⁰ Neda Armaner, *Din Psikolojisine Giriş I*, Ankara:1980, s. 117.

²¹ Mualla Selçuk, *Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler, (Okul öncesi Çağ)*, İslami Araştırmalar Dergisi, IV, 2, 1990, s. 108.

²² Cemil Oruç, *Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi*, Dem Yayınları, İstanbul: 2014, s. 40

Okul öncesi öğretmenlerinin okul öncesi dönemde din eğitimi hakkındaki görüşlerinin incelenmesini konu edinen bu çalışmada nitel araştırma öncelenmiştir. Nitel araştırma yapanlar, tecrübelerin insan tarafından nasıl yorumlandığını, insanın kendi iç dünyasının nasıl oluşturduğunu, kendi tecrübesinin ne anlama geldiğini idrak çabasındadırlar.²³ Nitel araştırmalar bireylerin algılarına, deneyimlerine ve değerlendirmelerine odaklanır. Bu bağlamda, olayı ve olguyu bireyin bakış açısıyla görmeye olanak tanır.²⁴ Bu araştırmanın deseni olgubilim (fenomenoloji)'dir. Olgubilim, tek bir kişinin deneyimlerini dar bir çerçevede tanımlamak değil, birden fazla kişinin yaşam deneyimlerinin anlamlarını olgusal bağlamda analiz etmeyi öncelemektedir.²⁵ Bu açıdan olgubilimde tecrübe etmek önem arzeder. Bu çalışmada “amaçlı örnekleme” kullanılmıştır. Çeşitli bilgi kaynaklarından nitel türü saha çalışmalarıyla daha derin çalışmalar yapılmak istendiğinde bu örneklem türü kullanılır.²⁶ Burada çalışmayı yürüten kişi, çalışmaya dahil etmek istediğini araştırmanın hedefleriyle uyumlu olarak kendi belirler.²⁷ Bundan hareketle araştırmacılar, çalışma grubu için Mardin İl merkezinde çalışan okul öncesi öğretmenleri tercih etmişlerdir. Katılımcıların 1'i erkek 47'si ise bayan olup, mesleki deneyimleri 1 ile 15 yıl arasında değişmektedir. Bu araştırmanın verileri, yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği ile elde edilmiştir.²⁸ Buradaki veri toplama aracında araştırmacılar, kendi amaç ve hipotezleri doğrultusunda soru hazırlarken, araştırmaya katılanlar ise, kendisine uygun gereksinim, ilgi ve algısındaki seçicilik dikkate alarak cevaplar vermişlerdir. Bilinmeyenler konusunda bilgi edinmek ve bilinenler konusunda da farklı yorumlar geliştirmek bu görüşmelerin en güçlü taraflarından biridir.²⁹ Araştırma verilerinin güvenilirliğini sağlamak için alan uzmanlarının görüşleri alınmıştır. Alan uzmanlarının eleştirileriyle veriler tekrar gözden geçirilmiş ve yapılan öneriler doğrultusunda veriler tekrar düzenlenmiştir. Araştırmanın *iç geçerliliğini* sağlamak için kavramsal çerçeve rehber olarak alınmıştır. Araştırmanın *dış güvenilirliğini* sağlamak için de eldeki veri toplama araçları, yöntemleri ile bu yöntemlerin aşamaları açık bir biçimde

²³ Sharan B. Merriam, *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*3. Basımdan Çeviri Editörü: Selahattin Turan, Nobel Yayıncılık, Ankara: 2013, s. 5; Ayrıca bkz. Corrine Glasne, *Nitel Araştırmaya Giriş*, Çeviri Editörleri: Ali Ersoy- Pelin Yalçınoglu, 5. Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara: 2015, s.1; Philipp Mayring, *Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş*, Çev. Adnan Gümüş-M. Sezai Durgun, BilgeSu Yayıncılık, Ankara: 2011; Elif Kuş, *Nitel-Nitel Araştırma Teknikleri*, 4. Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara: 2012.

²⁴ A. H. İslamoğlu, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Beta Yayıncılık, 2. Baskı. İstanbul: 2011, s.186-187.

²⁵ J. W. Creswell, *Qualitative inquiry&research design choosing among five approaches. Second edition*. London: 2007, Sage Publication, s. 57; Stan Laster, "An introduction to phenomenological research", https://www.researchgate.net/publication/255647619_An_introduction_to_phenomenological_research?enrichId=rgreq-e6047350f6aa2dd71b7468322da7f45aXXX&enrichSource=Y292ZXJQYWdlOzI1NTY0NzYxOTtBUzoxNjAxMTUzODY3NTcxMjBAMTQxNTE4NTg5MTEzNQ%3D%3D&el=1_x_2&esc=publicationCoverPdf, 15.03.2017, 21:21, s. 1-5.

²⁶ İslamoğlu, *a.g.e.*, 2011, s.190.

²⁷ A. Balcı, *Sosyal Bilimlerde Araştırma*, Pegem Akademi Ankara: 2009, s. 98.

²⁸ Corrine Glasne, *Nitel Araştırmaya Giriş*, Çeviri Editörleri: Ali Ersoy- Pelin Yalçınoglu, 5. Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara: 2015, s.141-142.

²⁹ Glasne, *a.g.e.*, 2015, s.141-142.

tanımlanmıştır. Çalışmada ulaşılan sonuçlar, elde edilen verilerle ilişkili bir biçimde sunulmuştur. Araştırmanın veri analizinde tematik analiz tekniğinden yararlanılmıştır. Veriler toplanırken ve analiz edilirken etik açıdan her bir katılımcıya bir kod verilmiştir. Görüşme formuna katılan toplam 48 katılımcı vardı. Katılımcıların kodları bayan öğretmenler için BÖ (BÖ: Bayan Öğretmen), erkek öğretmenler için ise EÖ (EÖ: Erkek Öğretmen) şeklinde verilmiştir. Yüzyüze görüşme'ye sadece 9 bayan öğretmen katılmıştır. Onların kodları ise YYG1'den, YYG9'a kadar sıralanmıştır. Araştırmada oluşturulan ana temalar ve kodlar bulgular bölümünde başlıklar halinde sunulmuştur.

Bulgular ve Yorum

Görüşme formundaki sorular "1. Okul öncesi dönemde çocukların dini duyguları hakkında ne düşünüyorsunuz? 2. Okul öncesi çocuklara dini duygular kazandırılmalı mıdır? 3. Sizce okul öncesi eğitimde din eğitimi olmalı mıdır? 4. Bir değer alanı olarak dini değerlerin okul öncesindeki yeri nedir? 5. Dini değerler, okul öncesindeki diğer değerlerle birlikte öğretilbilir mi?" gibi beş sorudan oluşmaktadır. Bu sorulardan din eğitimi ile ilgili üç ana tema oluşturulmuştur. Bu temalar şunlardır: 1. *Okul öncesi çocukların dini duyguları*, 2. *Bir değer alanı olarak dini değerlerin okul öncesindeki yeri*, 3. *Dini değerlerin, okul öncesindeki diğer değerlerle birlikte öğretilme imkanı*. Katılımcıların görüşme formları transkript edilirken görüşme sırasına göre BÖ1'den BÖ48'e kadar kodlarla gösterilmiştir. Bu temalar çerçevesinde veriler kolay anlaşılır biçimde tanımlanmaya çalışılmış ve sık sık doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

1. Görüşme Formu Bulguları

1. 1. Okul Öncesi Çocukların Dini Duyguları

Bu tema birinci ve ikinci soruları içermektedir. Bu temanın birinci sorusuna şöyle cevap verilmiştir:

BÖ1- "Soyut bir kavram olduğu için çocuklara anlatırken dikkatli olmalıyız"

BÖ2- "Soyut kavramları çok algılayamadıkları için dini duyguları da pek gelişmemiştir"

BÖ3- "Çocukların dini duyguları vardır ve din eğitimi verilmesi taraftarıyım"

BÖ4- "Çocuklara küçük yaşlarda bu duyguların karmaşık olarak değil anlayabilecekleri şekilde net ve sade şekilde verilmesini düşünüyorum. Animasyon ve videolardan yararlanılabilir"

BÖ5- "Çocuklara bu yaşlarda en başta kendi yaşlarına indirgenerek anlatılması gerekir"

BÖ6- "Dini duyguların çok soyut kaldığını düşünüyorum"

BÖ7- "Çocuklar okula başladıkları zaman toplumun değerleri bu yaşta dini duygulara göre daha ağır basmaktadır. Bu yaş grubunda din farklı olsa bile bu çocuklar arasında pek fark etmiyor"

BÖ8- "Gerektiği kadar verilmelidir. Çok karışık olmamasına dikkat edilmelidir"

BÖ9- "Çocuklar çevrelerindeki yetişkinlerden kaynaklı olarak dini terimler kullanmakta fakat henüz kendi düşünceleriyle değerlendirememektedirler"

- BÖ10- "Dini eğitimin ailede verilmesi gerektiği düşünüyordu"
- BÖ11- "Henüz dini duyularının olduğunu düşünmüyorum"
- BÖ12- "Kesinlikle çocuklara Okul öncesi dönemde dini duygularla ilgili konuşulmamalı ileriki yaşantılarda tercihlerini kendileri belirlemeli"
- BÖ13- "Bu dönemde ki çocuğun soyut olarak düşünemediği için din kavramının onlar için çok şey ifade ettiğini düşünmüyorum"
- BÖ14- "Kendilerini tanıma, yaratılış amaçlarını bilme, ilerdeki hayatına yön verme, açısından kesinlikle ve kesinlikle çok önemli ve gereklidir"
- BÖ15- "Kesinlikle sevgiyle anlatılmalı. Allah peygamber sevgisi verilmelidir. Sevgiyle anlatılmalı korkuyla değil"
- BÖ16- "Din soyuttur fakat din eğitimi gerekliliğinden dolayı somutlaştırarak çocuklara verilmeli"
- BÖ17- "Din duygusu Okul öncesi çocuğu için soyuttur"
- EÖ18- "Somut dönemde oldukları için gereksiz"
- BÖ19- "Okul öncesi dönemde çocuklarda dini duygular oluşmamıştır"
- BÖ20- "Dini duyguları aileden gördükleri kadarıyla olduğunu düşünüyorum"
- BÖ21- "0-6 yaş aralığında temeller atıldığı için dini eğitim verilmelidir. Çocukta dini bilinç oluşur"
- BÖ22- cevapsız
- BÖ23- "Aile ve çevrenin yaşantısıyla başladığından ve okuldaki değerlerle pekiştiğinde bir sürecin olduğunu düşünüyorum"
- BÖ24- "Dini duygulardan ziyade vicdanlı adil çocuklar yetiştirilmelidir. Önce insanlık değerleri ve evrensel ilkelere önem verilmelidir. Sorgulamayı öğretmeden dini öğretirsek bu tehlikeli bir nesil olabileceği anlamı taşıyabilir"
- BÖ25- "Dini duygular fitri olduğundan ailenive çevrenin etkisi büyüktür"
- BÖ26- "Somut kavramlar çerçevesinde verilmelidir"
- BÖ27- "Çocuklar genellikle korkutularak eğitime çalışılıyor"
- BÖ28- "Olumlu yönden gelişim sağlamaktadır"
- BÖ29- "Soyut bir kavram olduğu için çocukların dini duygusu gelişmemiştir"
- BÖ30- "Başarılı bir dinsel iletişim kurmanın birinci şartı anne-babanın özellikle kendi yaşamları ile çocuklara örnek olmaları"
- BÖ31- "Çocukların diniduyguları hakkında ailelerin yanlış yönlendirmesi sonucu korkutucu bilgilere sahip olduklarını düşünüyorum"
- BÖ32- "Dini duyguların her çocukta az da olması lazım"
- BÖ33- "Bilinçlilik henüz kazanılmadığı için oldukça erkendir"
- BÖ34- "Okul öncesi dönemde din eğitimi erkendir"
- BÖ35- "Dini duygular çok soyuttur Okul öncesi dönemde bunun somutlaştırarak vermenin çok kolay olmadığını düşünüyorum"
- BÖ36- "Din eğitimi olsun"
- BÖ37- "Henüz bu kavramın kazanılmasının zor olduğunu düşünüyorum"
- BÖ38- "Korkutularak olmaması gerekir. Çok derine inmeden yüzeysel"
- BÖ39- "Her çocuğun ailesinden aldığı kadarının geleceğini düşünüyorum"
- BÖ40- "Olması gerektiği kadar iyi olduğunu düşünüyorum"

BÖ41- "Geliştirilebilir"

BÖ42- "Birçokları için soyut ve küçük yaştaki çocukların anlayamayacakları düşüncelerde bence verilen değerler aynı zamanda dinimizin gerekliliklerini de yansıtmaktadır"

BÖ43- "Bu dönem de çocuğun dini duygusunun geliştiği ve merakının en yoğun olduğu dönemdir"

BÖ44- "Okul öncesi dönem çocuğun dini duygularının gelişiminin ve dini konulara merakının en yoğun olduğu dönemdir"

BÖ45- "Aile nasıl bir dini algıya sahipse çocukta da öyle bir algı var"

BÖ46- "Din eğitimi için erken olduğu kanaatindeyim"

BÖ47- cevapsız

BÖ48- "Pedagojik olmak din eğitimi verilmesi uygun olmasa da çocukların ailede görüp uygulamadıkları davranışlar var bu gayet normal"

Bu temanın ikinci sorusuna şu yanıtlar verilmiştir:

BÖ1- "Bu konuda öncelikli olarak ailelerin görüşü alınmalıdır"

BÖ2- cevapsız

BÖ3- "Evet"

BÖ4- "Evet"

BÖ5- "Evet"

BÖ6- "Evet"

BÖ7- "Okul öncesinde değerler eğitimi verildikten sonra herhangi biri dini bastıra bastıra anlatmamıza gerek yoktur. Çünkü herkesin düşüncesi farklı olabilir"

BÖ8- "Kazandırılmalıdır ama gerekli olduğu kadar. Ahlaki konulara öncelik verilmelidir"

BÖ9- "Çocuk henüz bunu algılayacak olgunlukta olmadığını düşünüyorum"

BÖ10- "Aile de temel düşüncelerin anlaşılabilmesini düşünüyorum"

BÖ11- "Hayır"

BÖ12- "Hayır"

BÖ13- "Kısmen ayrıntıya girmeden"

BÖ14- "Evet kazandırılmalıdır. Bilinçli, sağlıklı, duyarlı, inançlı bir toplum için gereklidir"

BÖ15- "Evet"

BÖ16- "Evet"

BÖ17- "Hayır"

EÖ18- "Hayır"

BÖ19- "Hayır kazandırılmamalıdır"

BÖ20- "Kazandırılmalıdır. Ama günah cehennem gibi konular olmamalı"

BÖ21- "Evet"

BÖ22- "Kazandırılmalı"

BÖ23- "Soyut olduğundan basit değerlerle verilmelidir"

BÖ24- "İnsanlık değerleri ön plana çıkarılmalıdır. Din eğitimi verilse bile bilimsellik ve doğru kaynak kullanımına dikkat etmeliyiz"

BÖ25- "Aile tarafından kazandırılmalıdır"

BÖ26- "Tabiki"

BÖ27- "Evet"

BÖ28- "Kesinlikle evet"

BÖ29- "Abartıya kaçmadan çocukların anlayabileceği bir düzeyde olabilir"

- BÖ30- "Kazandırılmalı. Sabır, hakikat, inanç çocukların ve biz yetişkinlerin olmazsa olmazdır"
- BÖ31- "Kısmen en azından bizi yaratan bir Yaratıcının varlığından bahsedilmeli, sevdirmelidir"
- BÖ32- "Tabiki ne olduklarını hangi dine mensup olduklarını bilmeleri gerekir"
- BÖ33- "Daha çok ahlaki değerler kazandırılmalıdır. Ayrıca empati duygusu geliştirilmelidir"
- BÖ34- "Dini duygular gerektiği kadar verilmelidir"
- BÖ35- "Emin değilim"
- BÖ36- "Kazandırılсын"
- BÖ37- "Evet ama somutlaştırmak zordur"
- BÖ38- "Evet kazandırılmalıdır"
- BÖ39- "Somtlaştırarak verilmeli"
- BÖ40- "Yaş düzeylerine uygun bir şekilde olmalıdır"
- BÖ41- "Evet kazandırılmalıdır"
- BÖ42- "Evet kazandırılmalıdır. Bizler zaten kahvaltı öncesi yaptığımız yemek duası ile din eğitimine başlamış bulunmaktayız"
- BÖ43- "Kazandırılmalıdır. Bu dönemde çocuğun aldığı dini eğitim ileriki yaşlarda sahip olacağı din olgusunu da belirler"
- BÖ44- "Çocuk soyut düşünme yetisini tam olarak kazanmadıkları için somut bir şekilde kazandırılmaya çalışılmalıdır"
- BÖ45- "Kesinlikle kazandırılmalıdır. Çünkü özellikle yaratılış ile ilgili ciddi soruların olduğu dönemdir"
- BÖ46- "Gerektiği kadar verilmelidir"
- BÖ47- cevapsız
- BÖ48- "Gerek yok bazı öğretmenler suiistimal edebilir. Zaten zamanla öğrenecek"
Okul öncesi çocukların dini duyguları temasındaki sorulara verilen cevaplar analiz edildiğinde okul öncesi dönemde çocukların dini duyguları ve okul öncesi dönemde çocuklara dini duyguların kazandırılmasının gerekli olup olmadığı hakkında katılımcıların ne düşündükleri sorulmuştur. Verilen yanıtlar dikkate alındığında dört çeşit yaklaşım görmek mümkündür. Birinci yaklaşıma göre, dini duygular hassas, soyut ve belki de biraz karmaşık gelebileceği için dini duyguların okul öncesi dönemde verilebilmesi için çok dikkatli olunması, somutlaştırarak, çocukların gelişim evresine göre net ve sade düzeylerine indirgeyerek verilmesi yönündedir. Ayrıca bu yaklaşıma göre, din eğitimi verilse bile ahlaki konular, insanlık değerleri ön plana çıkarılmalı, bilimsellik ve doğru kaynak kullanımına dikkat edilmelidir. İkinci yaklaşım, okul öncesi dönemde çocukların dini duygularına inilemeyeceğini, çocukların soyut olarak düşünemedikleri, bu açıdan okul öncesi dönemdeki çocukların bilinç düzeyleri dini duyguları kavrayamayacak bir düzeyde olduğu, dini duygularının daha oluşmadığı, daha çok vicdanlı adil olmak gibi değerlerin bu dönemde öncellenmesi gerektiği, zaten okul öncesinde değerler eğitimi verildikten sonra herhangi biri dini anlayışı bastıra bastıra anlatmamıza gerek olmadığını, herkesin düşüncesinin farklı olabileceğini, aksi taktirde sorgulamayı öğretmeden erken dini duygu eğitimi ilerde bazı sakıncalar doğurabileceğini vurgulamaktadır. Katılımcılardan üçüncü yorumu paylaşanlar bir önceki yaklaşımın tam zıddı bir değerlendirme yapmaktadırlar. Bu yaklaşım bir önceki yaklaşımın aksine okul öncesi dönemde çocuğun dini duygusunun geliştiği ve merakının en yoğun olduğu, 0-6 yaş aralığında bilinç vb.

temellerin atıldığı, çocukların kendilerini tanımaya başladığı, yaratılış amaçlarını sorguladığı, ilerdeki hayatına yön verdiği, dinimizin gerekliliği olduğu kanaatindedir. Aynı zamanda çocukların doğal olarak dinin ne olduğu, hangi dine mensup olduklarını bilmelerinin hakları olduğunu, bu dönemde çocuğun aldığı dini eğitim ileriki yaşlarda sahip olacağı din olgusunu da belirleyeceğini ve bundan ötürü de okul öncesi dönemdeki çocuklara dini duygu ve dini değerlerin kesinlikle kazandırılması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Dördüncü yorum türü olan bu yaklaşım daha farklı bir değerlendirmede bulunmaktadır. Bu yaklaşıma göre çocukların dini duyguları daha çok ailede şekillenmektedir. Aile nasıl bir dini algıya sahipse çocuklarda da öyle bir algı oluşur. Hatta, ailelerin yanlış yönlendirmesi sonucu çocukların din hakkında korkutucu bilgilere sahip olduklarını, bu açıdan da çocukların dini duyguları aileden gördükleri kadarıyla olabileceğini ve başarılı bir dinsel iletişim kurmanın birinci şartı anne-babanın özellikle kendi yaşamları ile çocuklara örnek olmaları gerektiğidir. Bu yaklaşım dini duyguları fitri bir temele oturmakta bundan dolayı da doğal seyrinde öncelikle aile daha sonra da çevrenin etkisiyle oluşabileceğini öne sürer. Ana vurguyu gelişimin doğal seyrine yapmaktadır. Katılımcılardan ikisi de söz konusu soruyu cevapsız bırakmıştır.

1. 2. Bir Değer Alanı Olarak Dini Değerlerin Okul öncesindeki Yeri

Bu tema üç ve dördüncü soruları içermektedir. Bu temanın üçüncü sorusu için verilen cevaplar şunlardır:

BÖ1- "Suistimal edileceğini düşündüğüm için hayır"

BÖ2- cevapsız

BÖ3- "Evet"

BÖ4- "Evet"

BÖ5- Olmalı"

BÖ6- "Nasıl ve ne şekilde olduğuna bağlı olarak evet"

BÖ7- "Eğer sınıftaki bütün çocukların inançları aynıysa verilebilir"

BÖ8- "Kısmen olmalıdır"

BÖ9- "Bence gerekli değil"

BÖ10- "Bence fazlasıyla yoğun olan Okul öncesi süreçte bu işin eğitimi almamış öğretmenler için zorlayıcı olacaktır"

BÖ11- "Henüz soyut düşünme gelişmediği için sadece Peygamber sevgisi verilebilir"

BÖ12- "Hayır"

BÖ13- "Hayır"

BÖ14- "Evet yaşa göre hitap edilerek bilgiler kazandırılmalıdır"

BÖ15- "Evet"

BÖ16- "Çocukların anlayabileceği düzeyde evet"

BÖ17- "Hayır"

EÖ18- "Hayır"

BÖ19- "Olmamalıdır"

BÖ20- "Hayır olmamalı. Çünkü çarpıtıldığına inanıyorum"

BÖ21- "Evet"

BÖ22- "Olmalı ama çok da tutucu ve baskıcı şekilde değil"

BÖ23- "Olabilir"

BÖ24- "Okullardaki Okul öncesi eğitim de din eğitimi olmamalı fakat olacaksa da dogmatik inançtan ziyade sorgulayan insanlar yetiştirmeliyiz"

- BÖ25- "Sağlıklı bir dini eğitimi olması için Okul öncesi öğretmeni yeterli değil. Ama alternatif düşünülebilir"
- BÖ26- "Evet olmalıdır"
- BÖ27- "Evet olmalıdır. Çocuklar öğrenmeye en açık olduğu en alıcı olduğu dönemlerdendir. Ağaç yaş iken eğilir"
- BÖ28- "Evet"
- BÖ29- "Somutlaştırarak ve abartıya kaçmadan verilebilir"
- BÖ30- "Evet olmalı ama çocukların düzeyine uygun"
- BÖ31- "Dolaylı olarak evet çocukların sorduğu dini sorular doğru cevaplar verebilmeli ve en azından geçiştirmek doğru değildir"
- BÖ32- "Hayır zaten ilk okul dönemi ve orta okul dönemde yeterince verildiğini düşünüyorum"
- BÖ33- "Oldukça hayır"
- BÖ34- "Olmamalı"
- BÖ35- "Ailede bunu kazandırabileceklerini düşünüyorum. Anasınıfında ayrı bir eğitim olmasına gerek yok bence"
- BÖ36- "Çocukların algılayabilecekleri konular"
- BÖ37- "Kararsızım"
- BÖ38- "Değerler eğitimi ile bütünleştirerek verilmelidir"
- BÖ39- "Tercihe bağlı"
- BÖ40- cevapsız
- BÖ41- "Evet olabilir"
- BÖ42- "Evet olmalıdır. Belirli gün ve haftalara kandil günleri de eklenebilir"
- BÖ43- "Olmalıdır. Çocuğun kafasında bulunan din ile ilgili soru işaretleri giderilmelidir"
- BÖ44- "Din eğitimi adı altında olmasa da değerler eğitimi dini değerler yer verilebilir"
- BÖ45- "Sınırlı bir şekilde olmalıdır. Çok fazla ayrıntıya girmeden belli başlı konular verilmelidir"
- BÖ46- "Olmamalıdır"
- BÖ47- cevapsız
- BÖ48- "Olmamalı"
- Bu temanın dördüncü sorusuna verilen yanıtlar aşağıda sıralanmıştır:
- BÖ1- "Paylaşmak, insanlara yardım etmek, güvenilir olmak, hırsızlık yapmamak, vb davranışlar bence dini değerler arasındadır"
- BÖ2- cevapsız
- BÖ3- cevapsız
- BÖ4- "Öğretmene göre değişmektedir. Bazı öğretmen arkadaşlar bu konulara az da olsa değinmekte bazıları da hiç ele alamamaktadır. Planlarımızda sadece dini bayramlara yer verilmiştir"
- BÖ5- "Planlarda olduğu kadarıyla ele alınıyor çoğunlukla"
- BÖ6- "Ben dinin bir değer değil inanç olduğu düşüncesindeyim. Farklı şeyler bana göre"
- BÖ7- "Okulda değerler eğitimi verildikten sonra zaten değerler eğitimindeki bütün kurallar bütün dinlerde geçerli olabileceğinden okulda din ayrımı yoktur. Zaten çocuklar dinin farkında bile değiller"
- BÖ8- "Erken bu yüzden yüzeysel verilmelidir"
- BÖ9- "Kendi tecrübelerimle kullandığım bir metod olmadı"

- BÖ10- cevapsız
- BÖ11- "Henüz soyut düşünme gelişmediği için sadece Peygamber sevgisi verilebilir"
- BÖ12- cevapsız
- BÖ13- Okul öncesi dönem de dini değerlerin çocuğa aşılmasına karşıyım"
- BÖ14- "Dini bilgilerin yaşa göre verilmesi gereklidir. Sağlıklı bir şekilde din eğitiminin verilmesi sonucunda yaratılış gayesini bilen, sevgili, saygılı, merhametli, bilinçli, ve inancılı bir toplum oluşur"
- BÖ15- "Bence çok önemli bir yerde. Ama maalesef kazanımlarımızda yok"
- BÖ16- "İlk sıralarda yer olmaz. Daha öncelikli değerler var"
- BÖ17- "Okul öncesinde yeri olmamalıdır"
- EÖ18- "Yeri yok"
- BÖ19- "Okul öncesinde yeri yoktur. Çünkü çocuk anlayacak düzeyde değil"
- BÖ20- "Büyük önem arz etmektedir. Ama Okul öncesi çocuğun dini eğitimini aile vermeil"
- BÖ21- "Bazı etkinlikler arasına serpiştirerek aktratılmalıdır"
- BÖ22- cevapsız
- BÖ23- "Değerler tek bir Alana hitap etmediğinden dini değerler de toplumsal değerlerle birlikte verilmelidir"
- BÖ24- "Türkiye çok farklı inanç grupları içerisinde barındıran bir ülkedir. Eğer din eğitimi verilecekse niteliği ve kapsamı iyi belirlenmelidir. Başka insanların inançlarına saygı esas alınmalı ve her din öğretilmelidir"
- BÖ25- "Önem taşımaktadır insanın insan yapan bir değerdir"
- BÖ26- "En temel sevgi, saygı, güven duygularıyla, içiçe olduğu düşüncesiyle çocuklarımıza hissettirmeye çalışıyorum"
- BÖ27- "İnanç esasları temel anlamda bu çağda iyi ve doğru şekilde kavratılıp benimsetebiliriz"
- BÖ28- "0-6 yaş dönemi çocukların dini yönden eğitilmesini sağlamak"
- BÖ29- "Evet birbirlerini tamamladıklarını düşünüyorum"
- BÖ30- "Kesinlikle yeri olmalıdır"
- BÖ31- "Verilen değerler eğitiminin çoğu ögesi zaten dini değerlerin temel yapıları, her ne kadar adlandırılmasa da aslında kısmen yeri yoğun"
- BÖ32- "Çocuğa zihni yargılar ve ahlaki erdemler bakımından olumlu ve olumsuz şekillenmelerde bu dönemde belirgin duruma gelir"
- BÖ33- "Erken"
- BÖ34- "Okul öncesi dönemi çocuklar için erken"
- BÖ35- "Değerler eğitiminde yer alan değerleri öğrettikten sonra ayrı bir dini değer öğretilmesine gerek yok"
- BÖ36- "Bence çocuk küçükken çok şey kazandırıldığı gibi çocuk bu yaşta kazanır"
- BÖ37- "Diğer bir çok kazanım gibi verilmesi hayati olmalıdır"
- BÖ38- "Evet olmalı önemli olduğunu düşünüyorum"
- BÖ39- cevapsız
- BÖ40- "Dinimiz hoşgörü dini olduğu için değerler içindeki yeri verilen değerlerle ele alınıyor"
- BÖ41- cevapsız
- BÖ42- "Sevgi, saygı, hoşgörü, yardımseverlik, sabır, adalet değerler dini değerlerde de var. Okul öncesi çocuğu için bence yeterli"

- BÖ43- "Değerler eğitimi dini eğitimi ile paralellik gösterdiği için olmalıdır"
- BÖ44- "Çocuk Okul öncesi dönemde aldığı din eğitimi ile dini hem de ahlak eğitimini almış kendine özgüveni olan Allah ile barışık toplum ile uyumlu bir birey haline gelir"
- BÖ45- "Bu dönemdeki çocuklar dini değerlere meraklı oldukları için Okul öncesi dini değerler için önemli bir dönemdir"
- BÖ46- "Bence ileriki yaşlarda yabancılaşma çekmemeleri açısından din eğitiminin temelleri atılmalıdır"
- BÖ47- "Dürüstlük ve empati şeklinde verilebilir"
- BÖ48- "Dürüstlük, ve adalet alanında kimsenin hakkına girmemek"

Bir değer alanı olarak dini değerlerin okul öncesindeki yeri temasındaki sorulara verilen cevaplar analiz edildiğinde okul öncesi dönemde din eğitiminin gerekliliği ve bir değer alanı olarak dini değerlerin okul öncesindeki yeri hakkında katılımcılardan görüş beyan etmeleri istenmiştir. Beyan edilen görüşler analiz edildiğinde beyanların dört kategori etrafında toplandığını söylemek mümkündür. Belki beşinci kategori olarak da sorulara yanıt vermeyenler sayılabilir.

İlk kategoride ele alınabilecek olan görüş, katılımcıların neredeyse yarısını oluşturan görüşü temsil etmektedir. Bu görüşe göre okul öncesi dönemde din eğitimi gereklidir ve bir değer alanı olarak dini değerlerin okul öncesinde öğretilmesi önem taşır. Çünkü bu görüşü beyan edenlere göre, 0-6 yaş dönemi çocukların dini yönden eğitilmesinin önemli olduğu, ağaç yaş iken eğilir misali çocukların öğrenmeye en açık olduğu, kafalarında giderilmesi gereken din ile ilgili soru işaretlerinin bulunduğu, bu dini soruları geçiştirmeden doğru cevaplar verilmesi gerektiği için okul öncesi dönemde din eğitimi gereklidir ve bir değer alanı olarak dini değerlerin okul öncesinde öğretilmelidir. Bu görüş aynı zamanda, sağlıklı bir şekilde din eğitiminin verilmesi sonucunda yaratılış gayesini bilen, sevgili, saygılı, merhametli, bilinçli ve inançlı bir toplumun oluşacağına, insanı insan yapan bir değere kavuşulacağına, çocuğa zihni yargılar ve ahlaki erdemler bakımından olumlu ve olumsuz şekillenmeler de bu dönemde belirgin duruma geldiğine, okul öncesi dönemde hem dini eğitim hem de ahlak eğitimini almış bir çocuk kendine özgüveni olan Allah ile barışık toplum ile uyumlu bir birey haline geleceğine de vurgu yapmaktadırlar. Onlara göre okul öncesi dönem çocuklar dini değerlere meraklı oldukları bir dönemdir. Bundan dolayı da okul öncesi dini değerler için önemli bir dönemdir. Aynı şekilde ileriki yaşlarda çocukların dini değerlere yabancılaşma çekmemeleri açısından din eğitiminin temelleri atılmalıdır. Onun için de diğer bir çok kazanım gibi verilmesi hayati olmalıdır.

İkinci kategoriyi temsil eden görüş katılımcıların dörde birini oluşturmaktadır. Bu görüş, okul öncesi dönemin din eğitimi için erken bir dönem olduğunu ve bundan dolayı da bir değer alanı olarak dini değerlerin okul öncesinde öğretilmesi doğru değildir. Bu görüşün temsilcileri, Okul öncesinde din eğitiminin ve dini değerlerin suistimal etme risklerini taşıdığını, değerler eğitiminde yer alan değerler öğretildikten sonra dini değer öğretimi için ayrı bir sayfa açmaya gerek olmadığını, zaten okul öncesinden sonra ilk okul dönemi ve orta okul döneminde yeterince din eğitiminin verildiğini düşünmektedir. Bundan dolayı bu görüşü savunanlar, okul öncesi dönemde dini değerlerin çocuklara aşılmasına karşı çıkmakta, bu değerlerin okul öncesinde yerinin olmadığına, hem zaten çocukların dini değerleri anlayacak düzeyde olmadıklarını, hatta dinin bir değer değil inanç

olduğunu bunların da birbirinden farklı temalar olduğunu iddia etmektedir.

Üçüncü kategoride olan görüş de, birinci kategorideki gibi katılımcıların hemen hemen yarısını oluşturmaktadır. Hatta bu kategori birinci kategoriden de bir-iki tercih fazlalığı vardır. Bu görüşü beyan edenler, okul öncesi dönemde din eğitimi olabilmemesi ve bir değer alanı olarak dini değerlerin okul öncesinde öğretilmesi için belli başlı bazı koşullara bağlı olabileceğini savunur. Bu görüşün şart koştuğu koşullar, okul öncesi dönemde din eğitiminin ve bir değer alanı olarak dini değerlerin okul öncesinde öğretilmesinin nasıllığı, şekli, sınıftaki bütün çocukların inaç benzerliği, öğretmenin bu tür bir eğitim için hazırbulunuşluluğu, sadece peygamber sevgisi gibi bu eğitimin sınırlandırılma ihtiyacı, sorgulayıcı olma özelliği, alternatif eğitimlerin de olabileceği, herkese zorunlu olarak dayatılmaması, dini değerlerin değerler eğitimi bünyesinde daha naif olarak verilebileceği, genel değer türleri ile dini değer türlerinin ortak paydaşlığından istifade etmeyi, eğitimciye göre değişebilme olasılığı, bazı etkinlikler arasında serpiştirerek aktarılabilmesi, dini değerler ile toplumsal değerlerin birlikte verilebileceği gibi benzeri koşulları kapsamaktadır. Bu kategoridekilerin yaklaşımına göre Türkiye gibi bir ülke içinde farklı inanç gruplarını barındırdığı için, eğer din eğitimi verilecekse niteliği ve kapsamı iyi belirlenmelidir. Başka insanların inançlarına saygı esas alınmalı ve her din öğretilmelidir. Aynı zamanda sevgi, saygı, hoşgörü, yardımseverlik, sabır, adalet, güven, dürüstlük ve empati gibi değer türleri dini değer alanıyla ortak paydaşlar oldukları için bu türdeşliktaki paydaşlığı çocuklara en içten bir inanç ve duyguyla hissterilmesi gerekmektedir.

Dördüncü kategoride yalnızca birkaç katılımcının beyanları mevcuttur. Bu kategoriye göre çocukların dini duyguları daha çok ailede şekillenmektedir. Bu yaklaşım dini duyguları fitri bir temele oturmakta bundan dolayı da doğal seyrinde öncelikle aile daha sonra da çevrenin etkisiyle oluşabileceğini öne sürer. Ana vurguyu gelişimin doğal seyrine yapmaktadır. Katılımcılardan azımsanamayacak neredeyse dörtte birini teşkil eden beşinci kategori olarak da nitelendirebileceğimiz görüş sahipleri, okul öncesi dönemde din eğitiminin gerekli olup olmadığı ve bir değer alanı olarak dini değerlerin okul öncesindeki yeri ile ilgili hiçbir görüş beyan etmemişlerdir.

1. 3. Dini Değerlerin Okul Öncesindeki Diğer Değerlerle Birlikte Öğretebilme İmkanı

Bu tema beşinci soruyu içermektedir. Bu temanın sorusuna verilen cevaplar şunlardır:

BÖ1- "Evet olabilir ama bunu istemeyen ailelere saygı duyulmalı"

BÖ2- cevapsız

BÖ3- "Evet öğretilbilir"

BÖ4- "Evet. Sevgiyi, saygıyı, hoşgörüyü dinimiz de bizden istiyor"

BÖ5- "Evet öğretilmelidir"

BÖ6- "Zannetmiyorum"

BÖ7- "Eğer şartlar uyuyorsa öğretilbilir. Bu tamamıyla ailelerin din anlayışına bağlıdır"

BÖ8- "Kısmen öğretilbilir"

BÖ9- "Din çocuğa ahlak kurallarını benimseten bir olgu zaten saygı, sevgi ve

- hoşgörü bazındaki değerler eğitimi veriliyor”
- BÖ10- “Evet öğretilebilir”
- BÖ11- “Hayır”
- BÖ12- “Hayır”
- BÖ13- “Evet öğretilebilir çok da olumlu sonuçlar verir. Okul öncesi eğitim dini eğitimi tamamlayıcı olarak verilmelidir”
- BÖ14- “Evet”
- BÖ15- “Evet kesinlikle olması gerekir”
- BÖ16- “Kaynaştırılabilir”
- BÖ17- “Olmaz”
- EÖ18- “Hayır öğretilemez”
- BÖ19- “Hayır”
- BÖ20- “Evet”
- BÖ21- “Evet”
- BÖ22- “Dini değerler toplum içerisinde öğretilen bir alandır. Okullar bireyi bilimselliğe ve evrensel ilkelere uygun yetiştirmelilerdir”
- BÖ23- “Evet öğretilebilir”
- BÖ24- “Tabiki”
- BÖ25- “Evet”
- BÖ26- “Kesinlikle evet”
- BÖ27- “Evet birlikte verilebilir. Ahlak, saygı, sevgi, dini duygularla eş değer şekilde verilebilir”
- BÖ28- “Çocuklar hikayeyi çok severler ve dinledikleri hikayeleri de kolay kolay unutmazlar”
- BÖ29- “Çocukların ilgi alanına girebilecek olanlar belki”
- BÖ30- “Evet”
- BÖ31- “Ahlki değerler olsun”
- BÖ32- “Kısmen verilebilir”
- BÖ33- “Çocuklar hoşgörülü olma, dürüst olma gibi değerleri öğrendi mi dine girmeden dinimizde olan bazı değerleri öğrenmiş olacaktır”
- BÖ34- “Öğretilmeli”
- BÖ35- “Evet olabilir”
- BÖ36- “Öğretilebilir”
- BÖ37- “Bazılarıyla evet”
- BÖ38- “Evet öğretilebilir. Okul öncesi dönem çocuğunun dini duygulara merakının en yoğun olduğu dönem”
- BÖ39- “Evet mesela sevgiyi işlerken Peygamber sevgisi de verilebilir”
- BÖ40- “Öğretilebilir. Çocuk bu dönemde çok yönlü gelişir”
- BÖ41- cevapsız
- BÖ42- “Öğretilebilir. Çocuk bu dönemde çok yönlü gelişir”
- BÖ43- “Bu dönemde dini değerler diğer değerlerle birlikte öğretilmelidir”
- BÖ44- “Kesinlikle öğretilebilir. Çocuklara somutlaştırarak çok rahat bir şekilde verilebilir”
- BÖ45- “İsmen öğretilebilir”
- BÖ46- “Öğretilebilir. Çoğu değer birbiriyle bağlantılı”
- BÖ47- cevapsız
- BÖ48- cevapsız

Dini değerlerin okul öncesindeki diğer değerlerle birlikte öğretebilme imkanını ele alan bu tema incelendiğinde okul öncesi dönemde *dini değerler, okul öncesindeki diğer değerlerle birlikte öğretilir mi?* Sorusuna katılımcıların fikir yürütmeleri istenmiştir. Katılımcıların tercihleri dikkate alındığında okul öncesi dönemde dini değerler, okul öncesindeki diğer değerlerle birlikte "öğretilmelidir" hatta "kesinlikle öğretilmesi gerekir", evetleyici kesin yargı koyucu görüşlerden, "zannetmiyorum, hatta "öğretilemez" gibi hayır diyen tersi istikamette hüküm ve yargı bildiren görüşlere, "Kısmen öğretilir", "...olabilir ama bunu istemeyen ailelere saygı duyulmalı", "Eğer şartlar uyuyorsa öğretilir. Bu tamamıyla ailelerin din anlayışına bağlıdır", "...Sevgiyi, saygıyı, hoşgörüyü dinimiz de bizden istiyor" onun için "kaynaştırılabilir" gibi daha naif, bir önceki iki yargılayıcı ve hüküm verici görüşlerin ortasını bulan bir görüşlere kadar tercihlerin var olduğunu gözlemek mümkündür. Evetleyici görüş, Okul öncesi dönemin çocuğun dini duygulara merakının en yoğun olduğu dönem ve çoğu değer birbiriyle bağlantılı olduğu için bu dönemde dini değerler diğer değerlerle birlikte öğretilbileceğini, aynı zamanda dini değerlerin toplum içerisinde öğretilen bir alan olduğu, bundan dolayı da okul öncesi eğitimde din eğitimi, değerler eğitiminin tamamlayıcısı olarak verilmesi gerektiğini, bu durumun çok olumlu sonuçlar doğuracağını belirtmektedir. Bunun yanında din ve değer eğitiminde bilimselliğin ve evrenselliğin gözardı edilmemesi gerektiğini, hatta ahlak, saygı, sevgi, dini duygularla eş değer şekilde verilebileceği, çocuklar bu dönemde çok yönlü geliştikleri için hoşgörülü olma, dürüst olma gibi değerler öğrendikleri zaman dini kabulden önce zaten dine ait bazı değerleri öğrenmiş olacaklarını dikkate sunmaktadırlar. Hayır diyen görüş de dinin çocuğa ahlak, saygı, sevgi ve hoşgörü gibi değerleri benimseten bir olgu olduğunu, bunların tümünün zaten değerler eğitiminin özünü oluşturduğunu bundan dolayı da ikinci bir kafa karışıklığına gerek olmadığını ifade ettikleri söylenebilir. Bu temanın sorusuna toplamda dört katılımcı çekimser kalıp yanıtız bırakmışlardır.

2. Yüzyüze Görüşme Bulguları

Okul öncesi öğretmenlerinin din eğitimi hakkındaki yaklaşımlarını yüz yüze görüşerek derinlemesine bilgiye ulaşılacak istenmiştir. Bu kısımdaki tüm görüşmeler kayıt altına alınmıştır. Oluşturulan temaların belirlenmesinde katkı sunan yüzyüze görüşmeye "Okul öncesi dönemde çocukların dini duygusu hakkında ne düşünüyorsunuz?" ile "Sizce okul öncesi eğitimde din eğitimi olmalı mıdır?" sorularıyla başlanmıştır. Daha sonra görüşmenin akışına göre sorular daha derinlemesine sorulmuş ve öğretmenlerin görüşleri detaylandırılmıştır. Araştırmaya katılanların yüz yüze görüşme kayıtlarını transkript etme sırası YYG1'den YYG9'a kadarki kodlarla sıralanmıştır. Yüz yüze görüşmeye katılan öğretmenler, kendilerine sorulan soruları sırasıyla şu şekilde değerlendirmişlerdir:

YYG1- "Şimdiye kadar din eğitimi ile ilgili hiç bir çalışma yapmadım. Yalnız çocukların sorduğu sorulara gerekli cevaplar verdim. Ben dini bir değer değil inanç olarak görüyorum. Bizim öğrencilerimizde Müslüman Hristiyan Süryani var zaten bizim için bu değeri vermek zor. Bir de siz din duygusunu veremezsiniz bir inanç olarak verirsiniz. Çocuk dini duygularının çok farkında değildir. Çünkü din çok soyut bir kavram mesela iyilik hoşgörü değerini öğretirken bu değerlerin

karşılığını alırsınız öyle öğretirsiniz. Çünkü hayatınızda vardır hemen uygularsınız. Ama bir dini öğretmek o kadar kolay değil. Nirekim Peygamber Efendimiz vefat edeli kaç bin yıl oldu siz kalkıp peygamber efendimizden bahsettiğiniz zaman çocuk çok algılayamıyor. Yaşayıp yaşamadığını bile ikna edemiyoruz. Peygamber sevgisi kazandırmaya çalışıyoruz. Allah sevgisi Allah korkusunu vermiyorum. Şimdi din eğitiminde kalkıp bir sure öğrettiğimde nasıl bir amaç güdeceğimi bilmiyorum öğreten hocalarımız var. Ama o sureyi öğretirken hangi amaçları güdeceğim. Mesela benim öğrencilerim sorgulayan öğrenciler hepsi konuşur hepsi soru sorar. Hazırladığımız bir gösteride kız çocuklarımız yere uzanıyorlardı okul müdürlerimiz tarafından gösterinin o kısmını çıkarmamızı istediler görüntü açısından nahış bir görüntü olduğunu söylediler ben de çıkardım. Öğrencilerim hemen sormaya başladılar neden çıkardınız? ben bu soruya cevap vermekte bile zorlanırken çocuğun sorduğu dini konuları açıklamada gerçekten zorlanacağımı düşünüyorum. Tamam dini eğitim verilmeli ama bence dini daha çok sevgi üzerine öğretmek gerekir. Mesela Peygamberi bize yol gösterdiği için sevmemiz gerektiğini ve Allahın bizi gördüğünü her şeyi duyduğunu anlatmamız gerekiyor. Ve bizim hakkımız koruduğunu anlatmak. Sadece bunlar zaten sonradan çocuğun bu duyguları geliştirecektir. İlerleyen yaşlarında soyut düşünmeye başlayınca tabii ki ayette öğrenecek bunun anlamını da öğrenecek. Bizim amacımız bu duygunun olumlu olmasını sağlamak. "

YYG1- "Evet kesinlikle olmalıdır. Ama bir değer olarak mı eğitim verilmelidir bilemiyorum. "

YYG2- "Evet çocukların dini duyguları vardır. Soyut olarak şunları sorabiliyorlar Öncelikle ben nasıl doğdum? ben daha önce neredeydim? Bunların hepsi bir arayış değil mi? Yaradanı sorguluyor aslında. Beni kim yarattı aslında ben daha önce neredeydim? Mesela annesi bir fotoğraf getiriyor ve çocuk fotoğrafta yoksa direkt sorgulamaya başlıyor peki o zaman ben daha önce neredeydim? Ya da şimşek çaktığında ne oluyor, bu nedir şeklindeki sorularının izahını yapmamamız gerekiyor. Bu doğa olayları sonuçta Yaradanın bir mucizesidir yağmurudur şimşegidir hepsi. Çocuklar bu durumlarda kendilerini çok boşlukta hissedebiliyorlar. Çocukların anlayabileceği bir şekilde onların kafalarını çok karıştırmadan, bir soru işareti oluşturmadan bu eğitim verilmelidir. Dinimiz güzel olan her şeyi çocuklarımıza öğretmemizi istiyor. Ben şahsen bu sene sure öğretmeye başladım ve 7 tane sure ezberlediler. Bu surelerde namazda okunacak sureler ihlas fatiha kevser vs. Velilerden de çok büyük destek aldım. Çocukların sure ezberleme noktasında veliler bana çok yardımcı oldular. Ben zaten sene başında yaptığım toplantıda çocuklara vereceğim dini eğitim hakkında konuştum. Ben projem şu yönde eğer bana destek olursanız ben de gerçekleştirmeye çalışacağım dedim. Velilerim de sonuna kadar yanındayız dediler. Sadece Süryani aileler biraz tepki gösterdi onlarda şöyle diyorlar bize karışmadan dini eğitim verebilirsiniz. Hata geçen senelerde yaşadığım bir durumu anlatayım. Biz çocuklara yemeye besmele ile başlayıp elhamdülillah ile bitirmelerini öğretiyoruz. Süryani öğrencilerimizden biri bunu evde anne babasına da anlatıp uygulamak istemiş akabinde ailesi gelip bana biz çocuğumuzun bunları öğrenmesini istemiyoruz biz süryaniyiz bu bizim dini düşüncemize ters biraz daha dikkat eder misiniz tarzında bir konuşmamız olmuştu. Ve bizde maalesef yemeklerimize besmeleyi elhamdülillah kaldırdık çünkü veli biraz sert çıkışınca şikayet ederim

falan değince maalesef srdremedik. Çünkü o zaman bu kadar serbestlik de yoktu. ”

YYG3- ”Bu konuda farklı görüşlerim var. Okullarda bir dini eğitimi olup olamayacağı konusunda çok detaylı düşünmedim. Din eğitiminden çok ahlak eğitimi, vicdan eğitimi nitekim dinde de bunlar var. Direk ocuklara din şudur budur dememek gerekiyor bence. Zaten ahlaklı, erdemli, yalan söylemeyen, vicdanlı, bireyler yetiştirmek bizim amacımız. Vicdan içimizdeki Allahın sesidir. Özellikle ocukların dini duygularının olup olmadığı ve dini eğitim olup olmamasını bilemiyorum. İşin özünde çocuklara farklılıkara saygıyı aşılamak erdemli ahlaklı bireyler yetiştirmek benim için esas olan. ”

YYG3- ”Eğer din eğitiminde az önce saydığım kavramlar vicdan vs ise kesinlikle olmalı. Mutlaka olmalı. ocuklarımıza farklılıklara saygı duymayı ğreteceksek, bencil bireyler değil de paylaşımcı olmayı ğreteceksek gerçekten olmalıdır. ”

YYG4- ”Aslında din soyut bir kavramdır. Evet ocukların dini duyguları tabiki vardır. Bazı kişilere göre soyut kavram olduğu için belli bir yaştan sonra verilmeli vs ama bence kesinlikle çocuklar dini duyguları fitrı olarak vardır ve yaşıla beraber o duygu artar. nemli olan çocukların dini duygularını baz alarak ve onların anlayabileceği bir dilde nasıl ki sınıftaki bir kural anlatılabiliyorsa din de anlatılabilir. ”

YYG4- ”Kesinlikle olmalıdır. Çocukların anlayabileceği bir dil ve uygun yöntem teknik de kullanarak eğitim verilmelidir. Hatta ben derslerimde din eğitimini yapıyorum mesela benim çocuklarım besmele çekmeden yemeğe başlamazlar. Hatta salavat ektiriyorum. Hatta şunu soruyorum din eğitimi olmasın diyenler bu ocuk ne zaman öğrenecek. ”

YYG5- ”ocukların dini duyguları elbette vardır ama şunu da unutmamak gerekir çocuklara din eğitimi verirken yaş ve gelişim düzeylerini de unutmamak gerekir. ”

YYG5- ”Kesinlikle olmalıdır. ”

YYG6- ”ocukların dini duyguları tabiki vardır. Ama bunun eğitiminin ilk olarak ailede başlatılmasını düşünüyorum. Ayrıca evet çocuğun dini duygusu vardır ama her Okul ncesi ğretmeni çocuğun sahip olduğu din duygusuna uygun eğitim verecek yetkinliğe sahip midir acaba. Açıkçası ben kendim dört dörtlük biliyorum diyemem. Yani ğretmenlerin sağlam bir eğitimden geçmesi gerektiğini düşünüyorum. Din çok hassas bir konudur. ”

YYG6- ”Eğer temelimiz sağlamsa ve öğretmenlerimize gveniyorsak olmalıdır. Sonuçta biz Müslümanız çocuklarımızda öyle yetiştirmek istiyorsak olmalıdır. Ama belli bir aşımayı katlettikten sonra şimdi için hayır. Çünkü imkanlar yeterli değil. ”

YYG7- ”ocukların dini duyguları var. Ama din eğitimi konusunda ne düşündüğümü soruyorsanız ben yapmak isterim ama ne kadar yeterli olurum bilemem. Veli tepkisini düşünmem lazım eğer veli kitlem bu konuda onay verirse tabiki vermek isterim. ”

YYG7- ”Yani olmalıdır ama nasıl çok abartmadan verilebilir. Yani çok derine inmeden yüzeysel çocukların anlayacağı bir dille olabilir. ”

YYG8- "Çocukların dini duyguları vardır. Ve özellikle Allah sevgisi ve Allahın sevdiklerine olan sevgisi, Peygamber sevgisi ve neden sevdiğinin çocuğa öğretilmesi gerekiyor. Ve din eğitimde korku olmamalı."

YYG8- "Çocuklar 9 yaşına kadar zihinsel kapasitelerinin yüzde yetmişini kullanıyorlar. 9 yaşından sonrada yüzde otuza düşüyor ve bu yüzden gelişim çok hızlı olduğu o yıllarda bence en temel olan dini eğitimin verilmesi gerekiyor."

YYG9- "Dini duyguları bence var. Çünkü çocukların kafalarında bir sürü soru işareti var. Ve bu durumu bana sık sık yansıtıyorlar. Mesela oyun oynuyorlar ordan birisi şöyle yapma Allah seni sevmez, böyle yapma Allah sana kızar. Gibi çocukların seviyesine uygun olmayan sohbetlerle çok karşılaşıyorum. Buda ailenin çocuklara yalnız bir din eğitiminin verildiğini gösteriyor. Ve bazen de sorguladıklarına şahit oluyorum. Allah nerede? Neden göremiyoruz? Aileler din eğitimi vermeye çalışırken açıklayıcı yani çocuğun anlayacağı bir tarz da değilde tamamen durumu kurtarıcı bir tarzda oluyor. Din eğitimiin daha çok çocuğu korkutup cezalandırmak için kullanıyorlar. Hata çocuğun dine karşı korku ne nefretinde zeminini oluşturmaya başlıyorlar."

YYG9- "Olabilir ama belli bir düzeyde. Çocukların kafasını karıştırmaktan öte açıklayıcı bir şekilde verilmelidir. Çocuğa Allah ın varlığını bizi neden yarattığını, şuan bizi görüyor mu görmüyor mu, hangi davranışlarımızdan Allah mutlu olur. Mesela geçenlerde bir öğrencim bana öğretmenim şükretmek ne demek dedi bende ona teşekkür etmek demek olduğunu anlattım. Onların psikolojisini bozmadan onların anlayacağı bir dille öğretilmelidir."

Okul öncesi öğretmenlerinin din eğitimi hakkındaki görüşlerini beyan eden yüzyüze görüşmeye katılanların verdikleri cevaplar analiz edildiğinde görüşme formuna göre daha detay, daha derin ve daha içten görüşlerin paylaşıldığı görülmektedir. Bu temanın iki sorusu da birbirini beslediği ve yapılan izahatların da birdiğerinin devamı gibi birbirine katkı sunduğu için her iki sorunun da bulgu analizi birlikte yapılmıştır. Yüzyüze görüşmeye katılan tüm katılımcıların beyanları tek tek analize tabi tutulmuştur. Yapılan analizler aşağıda belirtilmiştir:

Yüzyüze görüşmeye katılanlardan biri olan YYG1, Şimdiye kadar din eğitimi ile ilgili hiç bir çalışma yapmadığını, sadece çocukların sorduğu sorulara gerekli cevaplar verdiğini ifade eder. Katılımcı dinin bir değer olmaktan çok bir inanç olduğunu düşünmektedir. Öğretmenlik yaptığı öğrencilerinden Müslümanlar ve Hristiyanların da var olduğunu ancak bu iki dinin de değerini öğretmenin kendisi için zor olduğunu beyan eder. Muhtemelen kendi uzmanlık alanları olduğunu düşünmemekte ve bu konuda da herhangi bir eğitim almadıklarını söyleyebiliriz. Din eğitimini bir değer olarak değil de bir inanç olarak gören katılımcı, inancı da daha soyut ve hayatımızda zaten var olduğunu, bunu da uygulamalar üzerinden ancak kavrayabileceğimizi söyler. Din eğitimine ile ilgili herhangi bir konuyu nasıl öğretebileceğini, önüne gelecek olan dini bir değer türünü öğrettiğinde nasıl bir amaç güdeceğini dahi bilmediğini belirten katılımcı gerek Allah sevgisi gerekse Peygamber sevgisini dahi vermekten aciz kaldıklarını paylaşmaktadır. YYG1, dini eğitimin verilmesi gerektiğini, ancak dini daha çok sevgi üzerine öğretmek gerektiğine ısrarla vurgu yapar. Örneğin, Peygamberi bize yol gösterdiği için sevmemiz gerektiğini ve Allah'ın bizi gördüğünü her şeyi duyduğunu, bizim haklarımızı koruduğunu anlatmamız gerektiğini ifade ederken

bile sevgi merkezli bir yaklaşımı önelemektedir. Sonradan çocuğun din ile ilgili duygularının zaten gelişeceğini, ilerleyen yaşlarında soyut düşünmeye başlayınca da dini metinleri ve bunların anlamlarını da öğreneceğini belirtmektedir.

Yüzyüze görüşmeye katılan bir diğer katılımcı YYG2'dir. Katılımcı okul öncesinde dini duyguların önemli olduğunu ve dini duyguların da çocuklara kesinlikle kazandırılması gerektiğini düşünmektedir. Çünkü katılımcı, çocukların soyut olarak ben nasıl doğdum? Ve ben daha önce neredeydim? Gibi sorular sorduğunu ifade eder. Katılımcıya göre, tüm bu olan biten herşey aslında Allah'ı ve sıfatlarını sorgulayan bir arayıştır. Beni kim yarattı aslında ben daha önce neredeydim? Katılımcı bu tezini şu örnekle somutlaştırmaktadır: "annesi bir fotoğraf getiriyor ve çocuk fotoğrafta yoksa direk sorgulamaya başlıyor peki o zaman ben daha önce neredeydim? Ya da şimşek çaktığında ne oluyor, bu nedir". YYG2 katılımcısı doğa olaylarının sonuçları itibariyle Yaradanın bir mucizesi olduğunu, yağmurdan şimşeğe kadar tüm doğa olaylarını gerçekleştirenin Allah olduğunu belirtir. Ancak bu konuların ağırlığı karşısında çocukların kendilerini çok boşlukta hissedebileceklerine dikkat çekmektedir. Bundan ötürü de çocukların anlayabileceği bir şekilde onların kafalarını çok karıştırmadan, bir soru işareti oluşturmadan din eğitimi verilmesi gerektiğini de incelikte ifade eder. Katılımcı, kendi öğretmenlik deneyimlerinden bir alıntı yaparak şunları paylaşmıştır. Katılımcı, din öğretiminde Müslüman ailelerin destek verdiğini, Süryani Hristiyan ailelerin de verilen Müslüman din öğretiminden rahatsızlık duyduklarını, kendi çocuklarını bu öğretimin dışında tutulmasını istediklerini anlatır. Ayrıca katılımcı, kendi okulunda çocuklara yemeye besmele ile başlayıp elhamdülillah ile bitirmelerini öğrettiğini, ancak Süryani öğrencilerden biri bunu evde anne babasına da anlatıp uygulatmak isteyince Süryani ailenin okula geldiğini dinlerinde olmayan ve dinleriyle çelişen bir din öğretimine karşı olduklarını sert çıkışarak şikayet etmekle tehdit ettiklerini de aktarmaktadır. Hatta yaşanan bu sıkıntıdan dolayı da maalesef çocuklarla birlikte yemek yiyerken besmele ve elhamdülillah kaldırmak zorunda kaldıklarını da beyan eder. YYG2, din eğitimi için öğretmenin de rolüne değinerek, din eğitimine yönelik materyel, kaynak vb. çok eksikliğin olduğunu eğer öğretmen sağlam bir kaynak ve yöntem ile din eğitimini gerçekleştirmezse çocukların dinden uzaklaşmasına sebep olabileceği uyarısında bulunmaktadır.

Yüzyüze görüşmecilerden bir olan YYG3, din eğitiminin okul öncesinde gerekli olup olmaması, din eğitime yüklenen amaca göre değiştiğini ima etmektedir. Katılımcımız, din eğitiminden çok öncelikli olarak ahlak ve vicdan eğitiminin merkeze alınması gerektiğini ifade eder. Doğrudan çocuklara din ile ilgili kesin ve belirleyici bilgi içeren bir din eğitiminden sakınılması gerektiğini belirtir. Ona göre, eğer değerler eğitimden kasıt ahlaklı, erdemli, yalan söylemeyen, vicdanlı, bireyler yetiştirmek ise, zaten vicdan içimizdeki Allah'ın sesidir. Katılımcı, çocukların dini duygularının olup olmadığını ve dini eğitim almaları gerekip gerekmediği konusunda bilgi sahibi olmadığını, işin özünde çocuklara, farklılıklara saygıyı aşlamak, erdemli, ahlaklı, vicdanlı bireyler yetiştirmek ise, kesinlikle din eğitimi olmalı hatta mutlaka olmalıdır der. Devamında ise çocuklarımıza farklılıklara saygı duymayı, bencil bireyler değil de paylaşımcı olmayı öğretecek bir din eğitiminin olması gerektiğinin altını çizer. Yüzyüze görüşmeye katılanlardan biri olan YYG4, çocukların dini duygularının tabiki de

olduğunu, din eğitiminin okul öncesinde kesinlikle olması gerektiğini, ancak çocukların anlayabileceği bir dil ve uygun yöntem teknik kullanarak eğitim verilmesi gerektiğini söylemektedir. Katılımcı, özü itibarıyla dinin soyut bir kavram olduğunu ve belli bir yaştan sonra eğitime konu edinmelidir yorumuna da karşı çıkmaktadır. Çünkü ona göre, çocukların dini duyguları kesinlikle fitri olarak vardır ve yaşla beraber o duygu artacaktır. Önemli olan çocukların dini duygularını baz alarak ve onların anlayabileceği bir dilde dini anlatabilmesidir. YYG4, kendisinin derslerinde din eğitimi temalarını işlediğini örnek olarak da sınıftaki çocukların salavat çekmeyi, yemeğe besmele ile başlamayı öğrendiklerini paylaşır.

YYG5 kodu da yüzyüze görüşmeye katılanlardan biridir. Katılımcı, çocuklarda dini duygunun elbetteki var olduğunu, din eğitiminin okul öncesinde kesinlikle olması gerektiğini, ancak çocuklara din eğitimi verirken yaş ve gelişim düzeylerini dikkate alınması gerektiğini ifade etmektedir. YYG6 katılımcısı yüzyüze görüşmelerde bu tema için görüş beyan etmiştir. Katılımcıya göre, çocukların dini duyguları tabiki de vardır. Ama bunun eğitiminin ilk olarak ailede başlatılması gerekir. Çünkü o, kendisi de başta olmak üzere her okul öncesi öğretmenin çocuğun sahip olduğu din duygusuna uygun eğitim verecek yetkinliğe sahip olduğu konusunda tereddütlerini paylaşır. Onun için de öğretmenlerin bu konu hakkında sağlam bir eğitimden geçmesi gerektiğini ifade eder. Katılımcı, dinin çok hassas bir alan olduğunu, din eğitimi verecek temellerin/kaynakların sağlam ve güvenilir olması gerektiğini belirtir. Ama maalesef günümüz koşullarında bu imkanların tatmin edici düzeyde yeterli olmadığını, bunun için de şimdilik okul öncesi dönemde din eğitiminin verilmemesi gerektiğini de vurgulamaktadır. Yüzyüze görüşmeye katılanlardan yedinci sırada yer alan YYG7 kodudur. Bu katılımcı, çocukların dini duyguya sahip olduğunu, din eğitiminin abartıya kaçmadan, çok derine inmeden yüzeysel, çocukların anlayacağı bir dille verilmesi gerektiğini ifade eder. Kendisinin din eğitimi konusunda istekli olduğunu, ancak velilerin tepkilerinden de çekindiğini bildirir. Eğer veliler ile ortak bir payda bulursa din eğitimi vermekten çekinmediğini de hatırlatmaktadır. Yüzyüze görüşmeye katılan YYG8 kodu, çocukların dini duygularının olduğunu söylemektedir. Katılımcıya göre, özellikle Allah sevgisi ve Allah'ın sevdiklerine olan ilgisi, Peygamber sevgisi ve neden sevdiğinin çocuklara öğretilmesi gerekir. Sevgi merkezde olması gerektiği için de din eğitimde korku olmamalıdır. YYG8, çocukların gelişiminin çok hızlı olduğunu, dokuz yaşına kadar zihinsel kapasitelerinin yüzde yetmişini kullandıklarını, bundan dolayı da Okul öncesi dönemde en temel olan dini eğitimin verilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Yüzyüze görüşmeye katılan en son katılımcı YYG9'dur. En son katılımcıya göre de, okul öncesi dönemdeki çocukların dini duyguları vardır. Belli düzeylerde dini duygu kazandırılmalıdır. Çocukların kafasını karıştırmaktan öte açıklayıcı bir şekilde verilmelidir. Bu yargısını da kendisine yansıyan ve çocukların kafalarında beliren bir sürü soru işaretinin varlığıdır. Katılımcı, "Allah seni sevmez, böyle yapma Allah sana kızar" gibi çocukların seviyesine uygun olmayan sohbetlerle çokça karşılaştığını bildirir. Bu durumun aileden kaynaklı olduğunu, ailelerde çocuklara yanlış bir din eğitimi verildiğinin göstergesi olduğunu vurgular. Katılımcıya göre, çocuklar ebeveynlerine Allah nerede? Neden göremiyoruz? Gibi

sorular yöneltirken, ebeveyn açıklayıcı, çocuğun anlayacağı bir tarz da cevap vermemekte, tamamen durumu kurtarıcı bir tarzdaki cevaplarla geçiştirmektedir. Aileler, maalesef din eğitimi daha çok çocuğu korkutup cezalandırmak için kullanmaktadır. Hatta çocuğun dine karşı korku ve nefretinin zemini de ailede oluşmaya başlamaktadır. Katılımcı, oysaki çocuğa Allah'ın varlığını, bizi neden yarattığını, şuan bizi görüp görmediği, hangi davranışlarımızdan mutlu olduğu, Allah'a şükür etmenin aslında bizim kendi aramızda teşekkür etmek gibi olduğunu vb. dini konuların, çocukların psikolojisini bozmadan onların anlayacağı bir dille öğretilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada Mardin il merkezinde bulunan okul öncesi öğretmenlerinin din eğitimi hakkındaki görüşleri nitel bir araştırma ile ele alınmıştır. Çalışmadaki görüşme formlarından ve yüz yüze derinlemesine görüşmelerden okul öncesi öğretmenlerinin din eğitimi hakkındaki görüşleri üç tema etrafında şekillenmiştir. Bu temalar şunlardır: 1. *Okul öncesi çocukların dini duyguları*, 2. *Bir değer alanı olarak dini değerlerin okul öncesindeki yeri*, 3. *Dini değerlerin, okul öncesindeki diğer değerlerle birlikte öğretilme imkanı*. Katılımcılar bu temalarda dört farklı görüş beyan etmişlerdir. Görüşlerden birine göre okul öncesi dönemde din eğitimi verilemez. Çünkü onlara göre okul öncesi dönemdeki çocukların bilinç düzeyleri dini duyguları kavrayamayacak bir boyuttadır. Bundan dolayı da çocuklar soyut olarak düşünemez ve okul öncesi dönemde çocukların dini duygularına inilemez. Bir diğer görüş ise, okul öncesi dönemde din eğitiminin verilebileceğini savunarak, birinci görüşün tersine bir görüş beyan etmiştir. Bu görüşe göre, okul öncesi dönemde çocukların dini duyguları gelişmiştir, merakının en yoğun olduğu dönemdir. Ayrıca bu dönemde çocukların din hakkında bilgi sahibi olmaları onların en doğal haklarıdır. Bundan hareketle bu dönemde çocukların alacağı dini eğitim, onların ileriki yaşlarda sahip olacağı din olgusunu da belirleyecektir. Üçüncü görüş arabulucu niteliktedir. Bu görüşü beyan eden öğretmenler, okul öncesinde din eğitiminin öylesine, gelişi güzel verilemeyeceğini belirtirler. Ancak din eğitiminin verilebilmesi için de bazı kriterler öne sürmektedirler. Bu kriterlerden biri, dinin hassas ve soyut bir alan olmasından kaynaklıdır. Bundan dolayı okul öncesi dönemde din eğitimi için çok dikkatli olunmalı, çocukların gelişim evresine göre net ve sade düzeylerine indirgeyerek din eğitimi verilmelidir. İkinci kriter ise, okul öncesinde din eğitiminde ahlaki konular, insanlık değerleri ön plana çıkarılmalı, okul öncesi dönem ile ilgili bilimsellik ve doğru kaynak kullanımına dikkat edilmelidir. Dördüncü görüşü beyan eden öğretmenler, okul öncesinde din eğitimi için aileyi merkeze almaktadırlar. Onlara göre, çocukların dini duyguları ancak aileden gördükleri kadarıyla olabilir. Başarılı bir dinsel iletişim kurmanın birinci şartı anne-babanın özellikle kendi yaşamları ile çocuklara örnek olmalarıdır.

Çalışma bulgularından ulaşılan bu sonuçlar önem arz etmektedir. Bu önem sadece okul öncesi öğretmenlerinin din eğitimi hakkında değil, aynı zamanda kendi dini algılarını da ortaya koydukları içindir. Okul öncesi öğretim programına ilerde din eğitiminin dahil edilip edilemeyeceğine yönelik muhtemel tartışmalara sahadan bir katkı sunması açısından da bu çalışma önemlidir. Çünkü okul öncesi öğretim programına din eğitimi zaten dahil edilmemiştir. Bundan ötürü de okul öncesinde din eğitimi müfredatı veya içeriği beklenemez. O vakit okul öncesi

öğretmenlerinin görüşleri, onların eğitime durdukları yerden nasıl baktıklarını göstermektedir. Yani aslında birçoğu kendini ideolojik ve dünya görüşü olarak konumlandığı yerden görüş beyan ettiği söylenebilir. Ancak bulgulardan iki görüşün birbirine zıt olması anormal görülebilecek bir durumdur. Okul öncesinde din eğitiminin kesin yargılarla verilemez görüşü ile yine kesin yargılarla verilmesi gerekir görüşü anormal görüşler olarak nitelenebilir. Derinlemesine yüz yüze görüşmelerden de anlaşılacağı gibi, çalışmaya katılan öğretmenler okul öncesinde din eğitimi hakkında herhangi bir birikim ve deneyime sahip değildir. Öğretmenler, lisans döneminde buna yönelik bir eğitim almadıklarını da beyan etmişlerdir. Ayrıca her iki görüş de kendi yaklaşımlarını ciddi bir şekilde bilimsel bir temelle oturtamamıştır. Bu da bize okul öncesinde din eğitiminin verilip verilemeyeceği hakkında kesin yargıların ortaya konulamayacağını ipuçlarını vermektedir. Okul öncesinde din eğitimi hakkında en fazla gri tonlarda görüş beyan edilebilir ki, o da temenni boyutunu geçmemektedir. Çalışmadan beklenen veriler ile elde edilen veriler arasında bir tutarlılık vardır. Çünkü her yaş grubunun eğitim niteliği, o dönem hakkında yeterli ve donanımlı bir eğitim almaya bağlıdır. Okul öncesi öğretmenleri öğretim programı ve lisans müfredatı açısından din eğitimi ile ilgili ne yeterli bir eğitime ne de donanıma sahiptirler. Böylesi bir eğitim ve donanıma sahip olmayan okul öncesi öğretmenlerinin, okul öncesinde din eğitimi hakkında tutarlı bir görüşe sahip olması beklenmemelidir.

Öneri olarak hem okul öncesi öğretim programına hem de okul öncesi lisans ders müfredatına din eğitiminin dahil edilebilir olmasıdır. Çünkü çocukların görüp merak ettiği birçok şey hakkında sorular sorduğu kabul edilen bir vakıadır. Bu merak ve ilginin en asgari iki yaşından itibaren başladığı karşı konulmaz bir gerçektir. O vakit ezan sesini duyan çocuk, namaz kılındığını gören çocuk, takke, cüppe, cami, mezarlık, oruç vb. dini sembolleri gören çocuklar merak edip soru sorduklarında onlara nasıl cevaplar verilmelidir? Malum yine makul olan şey gelişim psikolojisinin evrelerine göre cevap verilmesidir. Ancak din eğitimi okul öncesi öğretim programına dahil edilmeden önce 0-6 yaş dönemi çocuklarının gelişim ve öğrenme psikolojisi çok iyi tetkik edilmelidir. Din eğitimi ile ilgili kuram ve yaklaşımlar hem çocuk gelişimi ve okul öncesi bölümlerinin lisans programlarına hem de bu iki temel alanın öğretim programlarına dahil edilmelidir. Öte taraftan da din eğitimcilerinin din eğitimi müfredatına okul öncesi ile ilgili bilimsel kuram ve yaklaşımları dahil etmeleri gerekir. Din eğitimcilerinin de okul öncesi ve çocuk gelişimi hakkındaki kuram ve yaklaşımlarından haberdar olmaları gerekir. Aynı zamanda öneri olarak sunulanların akademik olarak ayaklarının yere sabit basması için de bu tür çalışmaların lisans üstüne taşınması gerekir. Bununla birlikte okul öncesi kürsülerde din eğitimi lisanslılarının ve din eğitimi kürsülerinde de okul öncesi lisanslılarının lisans üstüne alınarak disiplinler arası çalışmalara kapı aralanmalıdır.

Kaynakça

AKDUMAN, Gülümser Gültekin, "Okul Öncesi Eğitimin Tanımı ve Önemi", Ed. Gülden Uyanık Balat, Okul Öncesi Eğitime *Giriş*, 5. Basım, Nobel Yayınları, Ankara: 2015.

ARMANER, Neda, *Din Psikolojisine Giriş I*, Ankara:1980, s. 117.

- BALAT, Gül den Uyanık, " Önsöz ", Ed. Gül den Uyanık Balat, Okul Öncesi Eğitime *Giriş*, 5. Basım, Nobel Yayınları, Ankara: 2015.
- BALCI, A. *Sosyal Bilimlerde Araştırma*, Pegem Akademi, Ankara: 2009.
- BİLİCİ, Ali Baz, "0-6 Yaş Grubu Çocuklarda Dini Gelişim Süreci Ve Din Eğitimi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Felsefe ve Din Bilimleri*, İzmir, 2014, "Basılmamış Yüksek Lisans Tezi".
- BLOOM, Benjamin, *Stability and Chance in Human Characteristics*, New York: 1964.
- CİHANDİDE, Zeynep Nezahat, *Okul Öncesi Din ve Ahlak Eğitimi*, 2. Baskı, Dem Yayınevi, İstanbul: 2014.
- CRESWELL, J. W., *Qualitative inquiry&research design choosing among five approaches. Second edition.* Sage Publication, London: 2007.
- DODSON, F., *Çocuk Yaşken Eğilir*, Çev. Seçkin Selvi, 5. Baskı, Özgür Yayınları, İstanbul: 1997.
- Erkuş, a.g.t, s.9
- FOWLER, James W., *Faith Development and Pastoral Care*, Fortress Press: Philadelphia, 1986.
- FOWLER, James W., *Weaving the New Creation: Stages of Faith and the Public Church*, HarperCollins: San Francisco, 1991.
- GLASNE, Corrine, *Nitel Araştırmaya Giriş*, Çeviri Editörleri: Ali Ersoy- Pelin Yalçinoğlu, 5. Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara: 2015.
- HOLM, G. Nils, *Din Psikolojisine Giriş*, Çev. Abdülkerim Bahadır, İnsan Yayınları, İstanbul: 2004, s.168.
- HONG, Y., "Culturel Meaning of Group Discussions on Problematic Moral Situations in Korean Kindergarden Classrooms", *Journal of Research in Childhood Education*, 18 (3), 179-193.
- İslamoğlu, a.g.e., 2011, s.190.
- İSLAMOĞLU, A. H., *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Beta Yayıncılık, 2. Baskı. İstanbul: 2011.
- KATRANCI, Mehmet "Okul öncesi Eğitim ve Önemi", s. 2-4, Ed. Serdal Seven, *Okul öncesi Eğitime Giriş*, Pegem Akademi, Ankara: 2014, (ss. 1-19).
- KUŞ, Elif, *Nitel-Nitel Araştırma Teknikleri*, 4. Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara: 2012.
- LASTER, Stan, "An introduction to phenomenological research", https://www.researchgate.net/publication/255647619_An_introduction_to_phenomenological_research?enrichId=rgreq-e6047350f6aa2dd71b7468322da7f45aXXX&enrichSource=Y292ZXJQYWdlOzI1NTY0NzYxOTtBUzoxNjAxMTUzODY3NTcxMjBAMTQxNTE4NTg5MTEzNQ%3D%3D&el=1_x_2&esc=publicationCoverPdf, 15.03.2017, 21:21, s. 1-5.
- MAYRING, Philipp, *Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş*, Çev. Adnan Gümüş-M. Sezai Durgun, BilgeSu Yayıncılık, Ankara: 2011.
- MERRIAM, Sharan B., *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*, 3. Basımdan Çeviri Editörü: Selahattin Turan, Nobel Yayıncılık, Ankara: 2013.
- MUSTARD, J. F., "Experience-Based Brain Development: The Scientific Underpinning Of The Importance Of Early Child Development in A Globalized

- World", M.E. Young and L.M. Richardson (Eds), *In early Child Development: From Measurement to Action*, Washington D.C.: World Bank: 2007, pp.35-64.
- NİRON, D. Gören, "Avrupa Birliği Ülkeleriyle Uyumlu Bir Okul Öncesi Eğitim Model Önerisinin Benimsenme Durumu ve Uygulanabilirliği", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü*, Ankara: 2010, "Basılmamış Doktora Tezi".
- OKTAY, A.**, "Okul Öncesi Eğitimin Önemi Ve Yaygınlaştırılması", Ed. Ayla Oktay Ve Özgül Polat Unutkan, *Okul öncesi eğitimde Güncel Konular İçinde*, Morpa Yayınları, İstanbul: 2005, s.11-24.
- OKTAY, A.**, "Türkiye Cumhuriyeti'nin 75.Yılında Okul öncesi eğitim Ve İlköğretim", *Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılında Bilim "Bilanço 1923-1998"* Ulusal Toplantısı Kitabı, I. Cilt, Ankara: TÜBA: 1999, s. 137-161.
- ORUÇ, Cemil**, "Çocuk Medyalarında Dinin Sunuluşu", *I. Türkiye Çocuk ve Medya Kongresi*, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul: 2013.
- ORUÇ, Cemil**, *Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi*, Dem Yayınları, İstanbul: 2014.
- ÖMEROĞLU, E.**, vd., "Okul Öncesi Eğitim", *Tüsiad Görüş Dergisi*, No. 58-59, 2004, s. 74-80.
- PEKER, H.**, "Okul Öncesinde Çocuğun Dini Gelişimi Ve Eğitimi. Cumhuriyetin 75. Yılında Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi", (Ed.) F. Unan ve Y. Hacaloğlu, *Türk Yurdu Yayınları*, Ankara: 1999, s. 301-307.
- RATCLIFF, Donald** (Ed.), *Handbook of Preschool Religious Education*, Birmingham, Alabama: Religious Education Press., 1988.
- SELÇUK, Mualla**, *Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler, (Okul öncesi Çağ)*, İslami Araştırmalar Dergisi, IV, 2, 1990.
- ŞEN, S.**, vd., "Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden ve Etmeyen 5-6 Yaş Çocukların Üstdil Becerilerinin İncelenmesi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(2), Samsun: 2010, s. 37-54.
- TUĞRUL, B.**, "Okul öncesi Eğitimde Kalite", *III. Uluslararası Öğretmen Yetiştirme Sempozyumu*, Bildiri Özetleri Kitabı, Çanakkale, 2006.
- URAL, O.**, vd., "Türkiye'de Okul Öncesi Eğitimin Dünü ve Bugünü", (Ed.) S. **ÖZDEMİR, H.**, vd., *Türkiye'de Okul Öncesi Eğitimi ve İlköğretim Sistemi Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, Türk Eğitim Derneği Yayıncılık, Ankara, 2007.
- YAVUZER, Haluk**, *Doğum Öncesinden Ergenlik Sonuna Çocuk Psikolojisi*, Remzi Kitapçılık, İstanbul: 2011.
- YILMAZ, N.**, "Türkiye'de Okul Öncesi Eğitimi", Ed. M. Sevinç, *Erken Çocuklarda Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar içinde*, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul: 2003, 14. (s.12-17).